

Demokratins kris – återigen? Vad göra?

Magnus Jerneck

De senaste tre-fyra decennierna har vi betraktat demokrati och demokratisering som en framgångssaga, ja närmast som en oundgänglighet för utveckling och modernitet. I litteraturen talades det redan tidigt om de olika demokratiseringsvågorna för att visa på styrkan i den förändringskraft som innebar att allt fler auktoritära länder lät sig reformeras till demokratier, i alla fall till formen. Det låg tidvis redan från början något självklart och segervisst över hela föreställningen, kongenialt fångad i Juan Linz och Alfred Stepan's berömda slogan "The only game in town" (1996); när väl det demokratiska styrelseskicket var infört var andra ideologiska alternativ uteslutna. En global ordning hägrade, dominerad av demokratiska stater men också av övernationella demokratiska strukturer. Optimismen var stor och ogrumlad.

Idag, med utbredd populism, legitimitetssvikt och personkult, inte minst inom etablerade demokratier, ofta parad med nationalism och snäva suveränitetsuppfattningar, vet vi bättre. Men redan i början på 1990-talet, då optimismen var som störst och tron på den liberala demokratins segertåg var som populärast, höjdes varnande röster, särskilt för den omhuldade tesen om historiens slut.¹

Skepticismen var befogad. Det fanns en övertro på demokratins förmåga att lösa svåra samhällsproblem, en tro som bortsåg från att demokrati som politisk doktrin inte är en normativ enhet, utan snarare representerar ett antal motstående idé- och teorikomplex, med skilda uppfattningar om stat och samhälle, individ och kollektiv, allmänintresse och egenintresse för blott att nämna några centrala konfliktdimensioner.

Samtidigt fanns en utbredd insikt om att demokrati utan starka institutioner saknade den stabilitet och legitimitet som var nödvändig för dess fortbestånd. Demokratiseringsteorins föreställningar om hur de unga, sköra demokratierna skulle konsolideras tog sin utgångspunkt i just sådana föreställningar, dvs. i nödvändigheten av det vi skulle kunna kalla framgångsrik politisk

1 För en utmärkt genomgång och diskussion av den redan då omfattande demokratiseringslitteraturen, se Sannerstedt 1994.

organisering. Idégodset bottnade i de historiska erfarenheter som gjorts i de mogna demokratierna i väst, en insikt som paradoxalt nog ofta tagits för given och sällan formulerats till sin yttersta konsekvens. En demokratisk ordning baserad på starka institutioner var närmast en självklarhet, sällan utmanad och på allvar diskuterad – förrän nu.

Den kris världens demokratier idag upplever, bl.a. för att både styrda och styrande sätter frågetecken för styrelseskickets legitimitet, har genomgående detta som tema; samtidigt som institutionerna utsätts för svår kritik ses de emellertid också, låt vara i reformerad form, i den offentliga retoriken ofta som lösningen på problemet, helt i enlighet med den demokratiska optimism, som utgår från seglivade föreställningar om vad rationella och upplysta medborgare och beslutsfattare tillsammans kan åstadkomma när kriser utmanar den rådande ordningen. Men mycket talar för att vi här behöver utgå från en mer dynamisk uppfattning om vad demokrati är och bör vara, en uppfattning som inte bara skall ställas i kontrast till etablerade akademiska teorier utan också kunna verka fostrande i en ny tid, både i fråga om att värna om systemets motståndskraft och robusthet och dess förmåga till flexibilitet och omställningsförmåga, inte minst för att hantera en ökad polarisering och en sviktande tillit.

Det är här den norske statsvetarnestorn Johan P. Olsen med full kraft kommer in i bilden. I sin senaste bok (Olsen 2026) och i den nyskrivna uppsats som *Statsvetenskaplig tidskrift* nu har glädjen att publicera, "Demokrati og politisk organisering i en krisetid", tar han ett kritiskt, närmast magistralt grepp om denna problematik genom att anlägga ett brett institutionellt perspektiv på begreppet "demokratisk ordning". Olsen, med sin utgångspunkt i den forskningstradition han själv i hög grad utvecklat,² varnar för risken att försöka åter skapa den gamla ordningen eller att sätta sin lit till rationella aktörsmodeller eller för den delen s.k. makro- eller samhällscentrerade föreställningar, och pläderar istället för en sorts uppbrott, ett demokratiskt nytänkande, baserat på en medveten och teoretiskt insiktsfull förståelse av hur institutioner, med egen autonomi, påverkar centrala aspekter av politiken: fördelningskonflikter, beroendeförhållanden, styrning, handlingsförmåga, sammanhållning och legitimering.

Centralt är just tanken om institutioner som både ordnare och objekt för politisk organisering, och hur dessa lägger grunden för en intrikat ordning, som genom sina olika, specifika institutionella arrangemang, liksom utvecklad

2 Se t.ex. litteraturen som den förtecknas i den senaste boken (2026), men också uppsatsen "Nyinstitutionalismen og statsvitenskapen" från 1985 där Olsen på svensk botten lanserar det forskningsprogram, som i påfallande hög grad gäller än i dag. Uppsatsen, tryckt i *Statsvetenskaplig tidskrift*, återger i princip huvudragen i det plenaranförande Olsen höll den 20 augusti på den sjunde nordiska statsvetarkongressen i Lund 1984.

praxis, ger upphov till skilda, inte alltid förutsägbara men konsekvensrika och av roller styrda beteenden, i Olsens terminologi ”handlingslogiker”.

Det Olsen här skisserar är inte någon färdig modell – svaren på de utmanande frågorna rymmer vare sig givna facit eller varaktiga lösningar – utan snarare ett sorts uppmärksamt resonerande om det komplexa samspelet mellan aktörer, institutioner, befolkning och omgivning, reflektioner som i sin tur kan bilda ramen för vad vi så småningom skulle kunna kalla ett forskningsprogram om pånyttfödd demokrati på (ny-)institutionell grund.

Normativt ser Olsen ett ideal om samförstånd, civiliserad samexistens, det goda livet – en närmast aristotelisk utgångspunkt – och därmed möjligheten att kunna formulera konturerna av ”... en *ny politisk orden*, a *New Deal* med omfördeling av goder, byrder og makt, og *nye fortellinger* som gir mening, tilhørighet, retning og håp til folk” (s. 269).

Ambitionen är ytterst prisvärd och angelägen men i vår tid också svår och utmanande, en uppgift som vi här på redaktionen gärna uppmanar våra läsare att också gripa sig an.

Redan tidigt bestämde sig redaktionen för att bjuda in ett antal svenska samhällsforskare att kommentera Olsens uppsats, allt i syfte att redan i detta skede sätta igång en debatt och analys på temat, och där vi hoppas att allt fler tar stafettpinnen. De inbjudna forskarna är sociologen Stefan Svallfors, nationalekonomen Andreas Bergh, företagsekonomen/organisationsforskaren Mats Alvesson, juristerna Laurianne Allezard och Xavier Grousot, samt de tre statsvetarna Marie Demker, Henrik Enroth och Eva Erman, de två senare främst politiska filosofer.

Resultatet, som visar på både entusiasm inför uppgiften och glädjande stor bredd i tolkningar och perspektiv, ser ni här i Tidskriften. Intressant nog har kommentatorerna inte bara tagit spjörn mot Olsens teoretiska fundament, utan också slagit an ett normativt tonläge, helt i samklang med den olsenska ansatsen; i en avslutande kommentar kallad ”Institusjonalisme och veien videre” inkorporerar Olsen också dessa synpunkter osv i just en diskussion om hur vi går vidare analytiskt. Samtidigt visar just bredden av reflexioner hur sammansatt och svårstyrt samspelet mellan olika institutionella lösningar kan te sig, särskilt om de tillämpas samtidigt. Här finns en utmaning för en konstruktiv³ orienterad samhällsforskning!

3 Den svenske statsvetare som mest utförligt reflekterat över begreppet ”konstruktiv teori” får nog anses vara Lennart Lundquist; i flera av sina arbeten beskriver han processen, t.ex. i boken *Det vetenskapliga studiet av politik* (1993). Enligt Lundquist rör det sig om ett förhållningssätt, eller snarare ett forskningsprogram, som innebär att forskaren inte bara skall nöja sig med den empiriska kartläggningen av verkligheten (hur ser maktfördelningen ut?), utan också lägga grunden för politisk handling. Detta kräver därför också en explicit normativ analys (hur ser en önskvärd maktfördelning ut?), följt av ett konstruktivt moment (hur uppnås ett sådant tillstånd?).

Litteratur

- Linz, Juan & Stepan, Alfred, 1996. "Toward Consolidated Democracies", *Journal of Democracy* 7(2), s. 14–33.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsen, Johan P., 1985. "Nyinstitusjonalismen og statsvitenskapen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 88(1), s. 1–14.
- Olsen, Johan P., 2026. *Government Organization and Civilized Coexistence*. Oslo: Scandinavian University Press. Tillgänglig på <https://www.scup.com/doi/book/10.18261/9788215075709-26>.
- Sannerstedt, Anders, 1994. "Teorier om demokratisering", s. 55–87 i Sannerstedt, Anders & Jerneck, Magnus (red.), *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.